Activities with Plants for Children with Developmental and Intellectual Disability and Limited Mobility- A Case Study / תכנית התערבות המערבת פעילות עם צמחים, לילדים עם מוגבלות שכלית ומגבלת ניידות תיאור מקרה

Author(s): ורד שרון-יאירי, מרגלית כהן, Vered Sharon Yairi and Margalit Cohen

Source: *IJOT: The Israeli Journal of Occupational Therapy / כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק*, נובמבר 2012, כרך ‎ 21, חוברת ‎ 4 (נובמבר 2012), pp. H231-H240

Published by: Israeli Society of Occupational Therapy / העמותה ישראלית לריפוי בעיסוק

Stable URL: https://www.jstor.org/stable/23470810

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at https://about.jstor.org/terms

is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *IJOT: The Israeli Journal of Occupational Therapy / כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק*

JSTOR

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

תכנית התערבות המערבת פעילות עם צמחים, לילדים עם מוגבלות שכלית ומגבלת ניידות
תיאור מקרה

ורד שרון-יאירי, מרגלית כהן

מילות מפתח: מוגבלות שכלית התפתחותית, מגבלת ניידות, מרפאות בעיסוק, פעילות עם צמחים, הצמח כאביזר משחקי

תקציר

לריפוי בעיסוק זיקה לאמצעי טיפול הקשורים לטבע כגון גינון טיפולי במסגרות טיפוליות מגוונות עם אוכלוסיות טיפוליות שונות. טיפולים אלו נמצאו ככלי יעיל לחיזוק יכולות כוח שריר, זיכרון, תנועה ומיומנויות חברתיות וכן כתורמים לשיפור בתחום הרגשי. תכנית ההתערבות המוצגת במאמר זה, קיבלה השראה מפעילויות "הטבע תרפיה" ועקרונות הפעילות באמצעות משחק העומדים בבסיס מקצוע הריפוי בעיסוק. המרפאות בעיסוק בגן המטפל בילדים מוגבלים שכלית ולא ניידים, יצרו פעילות שבה הצמח משמש "אביזר" משחקי עבור הילדים. התכנית הופעלה במהלך שנת לימודים אחת. ילדים אלו בדרך כלל אינם נחשפים לעולם שסובב אותם מחוץ לכותלי הבית והמסגרת הלימודית, ובכלל זה עולם הטבע והצמחים. במסגרת פעילות קבוצתית עם מרפאה בעיסוק וצוות הגן, התנסו הילדים בהשתתפות רב חושית ובתקשורת בין-אישית באמצעות צמחים נבחרים. בסיום השנה נצפו ביטויים להעדפות ולרצונות של הילדים, הן בתחום החושי (מגע, טעם וריח של צמחים מסוימים) והן בתחום הבין-אישי (הושטת יד, בקשה ממבוגר, העברת עלים בין ילדים). הפעילות הייתה פיילוט לפיתוח תכנית אשכולית לחוויית טבע.

ורד שרון יאירי, מרפאה בעיסוק, BOT, MA חינוך מיוחד, משרד החינוך, חיפה.
veredyairi@walla.co.il
מרגלית כהן, מרפאה בעיסוק, BOT, משרד החינוך, חיפה. margalit.291@gmail.com

תודות

הפעילות נערכה במסגרת הקורס "פיתוח תכניות התערבות עדכניות" במסגרת המסלול ללימודי מוסמך, החוג לריפוי בעיסוק, אוניברסיטת חיפה, בהנחיית **ד"ר נעמי שרויאר.** תודותינו **לטלי קוניג,** מנהלת אשכול גנים פלורה, ולצוות הגן **אירנה לנסקי וחנה סייג** על מתן הזדמנות ליצירת תכנית חדשנית ועל שיתוף הפעולה.

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מבוא

חוק הסעד (טיפול במפגרים) מגדיר אדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, כאדם שמחמת אי-התפתחות או התפתחות לקויה של כושרו השכלי, מוגבלת יכולתו להתנהגות מסתגלת והוא נזקק לטיפול (משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2012). מוגבלות שכלית התפתחותית מתייחסת למגבלה ניכרת המאופיינת בתפקוד שכלי נמוך במידה ניכרת מן הממוצע, לצד מגבלות בהתנהגות ההסתגלותית הבאות לידי ביטוי בלפחות שניים מבין הדברים האלה: תקשורת, טיפול עצמי, מיומנויות ביתיות, חברה, מיומנויות קהילתיות, ניהול עצמי, בריאות וביטחון, מיומנויות אקדמיות, פנאי ועבודה. ההתייחסות הנה למוגבלות שכלית התפתחותית שהתהוותה לפני גיל 18 (DSM IV, 1994; AAMR, 2002).

אחד מתוך כל 200 תינוקות נולד עם מוגבלות שכלית. בישראל חיים כיום, לפי ההערכה, כ-40,000 אנשים עם מוגבלות שכלית. האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית (פיגור שכלי) במשרד הרווחה אחראי על איתור, על אבחון ועל טיפול באנשים עם מוגבלות זו ובמשפחותיהם. האבחון וקביעת דרכי הטיפול נעשים על ידי ועדת אבחון של משרד הרווחה, (כל זכות, 2012). ילדים עם מוגבלות שכלית התפתחותית מקבלים טיפולי ריפוי בעיסוק במסגרות שבהן הם מצויים במשרד החינוך, על פי חוק החינוך המיוחד (1988).

חוק החינוך המיוחד (התשמ"ח-1988) מגדיר מיהו "ילד בעל צרכים מיוחדים": "אדם בגיל שלוש עד עשרים ואחת, עם לקות משמעותית, שבשלה מוגבלת יכולתו להתנהגות מסתגלת והוא נזקק לחינוך מיוחד"; הגדרת "לקות" לפי חוק זה: "לקות גופנית, שכלית, נפשית, רגשית-התנהגותית, חושית, קוגניטיבית או שפתית או לקויות התפתחותיות כוללניות"; ומעגן בחוק את הזכות של ילד זה ל"חינוך מיוחד" הכולל: הוראה, לימוד וטיפול שיטתיים הניתנים לפי חוק זה לילד בעל צרכים מיוחדים, לרבות טיפולי פיזיותרפיה, ריפוי בדיבור, ריפוי בעיסוק וטיפולים בתחומי מקצועות נוספים שייקבעו ולרבות שירותים נלווים, הכול לפי צרכיו של הילד בעל הצרכים המיוחדים. בארץ ועדת אבחון מחליטה אם מדובר באדם עם מוגבלות שכלית, קובעת את רמת הפיגור ומחליטה על השמה מתאימה. בשנים האחרונות הוצע שינוי בהגדרת סיווג האוכלוסייה והסיווג מתייחס כיום גם למידת התמיכה הנדרשת (רונן, 2005).

התערבות הריפוי בעיסוק עם ילדים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית במסגרת החינוך המיוחד

כאמור, על פי חוק החינוך המיוחד (1988), זכאי אדם זה לשירותי ריפוי בעיסוק במסגרת החינוכית שבה הוא שוהה. והטיפול בריפוי בעיסוק הוא חלק מרכזי במערכות התמיכה העומדות לרשות האנשים עם המוגבלות השכלית ההתפתחותית. תהליך העבודה עם אוכלוסייה זו מתמקד במידה רבה בהיבט התפקודי עיסוקי של האדם, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בפעילות היום-יום,

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

לימודים, עבודה, משחק, פנאי והשתתפות חברתית. מוקד ההתערבות בריפוי בעיסוק הוא להביא את האדם להיות שותף פעיל ומעורב בעיסוקים, כדי לעודדו להשתתפות בחיי היום-יום.

הסיבות לקשיים בהשתתפות של ילד עם מגבלה שכלית התפתחותית יכולות לנבוע מגורמים שונים כגון: ליקויים סנסו-מוטוריים, קוגניטיביים, רגשיים וחברתיים, וכן גם מדרישות המטלה, ממגבלות סביבתיות או מאי-התאמה שבין הילד לסביבה שבה הוא מבצע את המטלה. ההתערבות בריפוי בעיסוק נעשית בשיתוף עם הילד, עם משפחתו ועם הצוות החינוכי והטיפולי. בנוסף, פועלים המרפאים בעיסוק באיתור מוקדם של ילדים בסיכון ובקידום הבריאות של ילדים על ידי הדרכה וייעוץ לילדים, למשפחות ולצוות (ילון-חיימוביץ, זק"ש, וינטראוב, נוטה, מזור ועמיתותיה, 2006).

לילדים ולאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, יש קושי לקלוט, לעבד, להפנים ולהשתמש במידע חיוני - ללמוד, בראש ובראשונה כדי להתקיים, לספק את צורכיהם ולהתנהג כמצופה בחברה שבה הם חיים. תהליך ההתערבות בריפוי בעיסוק בקרב אוכלוסייה זו מתאפיין בתרגול חוזר ונשנה כדי להגיע להפנמה וללמידה וכן עבודה במגוון תחומים והקשרים כדי לאפשר העברה. תהליך זה מתרחש לרוב בסביבתו הטבעית של האדם וזאת כדי לאפשר ולעודד השתתפותו בהקשרי חייו השונים. דרכי ההתערבות כוללים טיפול ישיר (פרטני, קבוצתי), התאמה לסביבה, הדרכה, ניטור וייעוץ (למשפחה, לצוות החינוכי). לעתים נוספות למוגבלות השכלית התפתחותית מגבלות נוספות כגון שיתוק מוחי, אוטיזם, לקויות שמיעה, לקויות ראייה, מגבלות פיזיות או נפשיות ובשל כך יש חשיבות רבה לעבודת צוות רב מקצועי, כאשר כל מקצוע תורם מן הידע ומן הייחודיות שלו (ילון-חיימוביץ, סלניקיו, ארצי, פריגל ופישמן, 2009).

טיפול באמצעות צמחים

אחת מדרכי ההתערבות שהתפתחו ונעשה בהן שימוש בריפוי בעיסוק, הוא השימוש בצמחים. שימוש זה יכול להיעשות במגוון אפשרויות: גינון טיפולי, טבע תרפיה, או שימוש בצמח עצמו ככלי טיפולי. מחקרים שבחנו אנשים שמבלים את רוב שעות היום בתוך מבנים, מצאו ששהות זאת מעוררת מתח ועייפות. נמצא כי צמחים וחלונות עם נוף טבעי לא זו בלבד שהם חלק מן העיצוב, אלא הם אף ממלאים תפקיד חשוב במצב הנפשי של אנשים. נופים שונים וסביבות שונות יכולים להביא להשפעות פסיכולוגיות ופיזיולוגיות שונות בקרב הרואים אותם, ובכלל זה תחושות חיוביות. נמצא כי אנשים שהיו חשופים לנוף טבעי של צמחייה, הרגישו יותר מסופקים וחשו פחות מתח, עייפות וחרדה לעומת מי שראו מחלונם נוף של בניינים או שהו ללא חלון, הן בסביבת עבודה והן בסביבה רפואית לאחר החלמה מניתוח (Chang & Chen, 2005; Park & Mattson, 2008; Park & Mattson, 2009).

גינון טיפולי הוא תהליך שבו נעשה שימוש בפעילויות גינון, בקרבה ובאהבה לטבע ככלי מסייע בהחלמה ובשיקום של אנשים בעלי צרכים מיוחדים. המטרה

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

הכללית של גינון טיפולי היא שיפור איכות החיים של הלקוח מבחינה פיזית ונפשית. המטפל בגינון הוא אדם בעל יכולת להעריך את צורכי הלקוח ולענות על הצרכים האלה בעזרת הידע בתחום הגינון (אדם וצומח). הקשר בין הריפוי בעיסוק ובין הגינון הטיפולי הוא קשר היסטורי. ב-1936 נוסד ארגון המרפאים בעיסוק באנגליה. הארגון הכיר רשמית בשימוש בגינון ובחקלאות כטיפול ייחודי לבעלי מוגבלויות מנטליות ופיזיות. צעד חשוב נוסף התרחש ב-1942 כשנפתח, לראשונה במסגרת אקדמית, קורס בחקלאות במסגרת לימודים לתואר ראשון בריפוי בעיסוק. בספרות נמצא כי פעילויות הקשורות לגינון מקדמות את המטופלים בתחומים של תפקוד רגשי, קוגניטיבי וסנסומוטורי, מגבירות השתתפות חברתית, ותורמות לבריאות ולרווחה האישית (well being) ומגבירות את הסיפוק מן החיים (Soderback, Soderstrom, & Schalander, 2004). עוד נמצא שהגינון הטיפולי מחזק את יכולות כוח השריר, זיכרון, שיווי משקל, תנועה ומיומנויות חברתיות (DiNardo, 2007), וכן מעלה ביטחון עצמי, הערכה עצמית, גאווה בהישגים והתלהבות (Hudkins, 1995) - מקדם את המטופלים.

טבע תרפיה, או טיפול באמצעות חוויית טבע, מוגדר בתור תהליך שבו נעשה שימוש בצמחים כדי לשפר גוף, נפש ומצב רוח של אנשים (American Horticultural Therapy Association, 2005). מסקירת ספרות בתחום הטיפול באמצעות טבע תרפיה, בקרב ילדים, נמצא כי עיקר המחקרים בתחום נערכו במערך מחקר איכותני (אפשר לבחון מאמרים בתחום באתר "המרכז לטבע תרפיה").

שימוש בצמחים כ"צעצוע" או כ"משחק". משחק משמש תחום עיסוק מרכזי ועיקרי בחיי הילד והוא תורם תרומה ניכרת להתפתחותו. באמצעות המשחק מפתחים הילדים מיומנויות סנסוריות, מוטוריות, קוגניטיביות, שפתיות, רגשיות, חברתיות והתנהגותיות, תוך התנסות בתהליך של למידה חקירתית-הנאתית. המשחק גם מאפשר התמודדות עם דרישות הסביבה. סביבת המשחק כוללת גורמים פיזיים, חברתיים-תרבותיים, המשפיעים על התפתחות מיומנות המשחק (ולדמן-לוי ווינטראוב, 2009). ילדים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית המוגדרת קשה עד חמורה לרוב שוכבים או יושבים בחלל הגן או בבית. היכולת שלהם לניידות באופן עצמאי מוגבלת או אינה קיימת כלל ולכן לרוב, הם יסתפקו במשחקים שהצוות יבחר עבורם. רמת המשחק שלהם כוללת התבוננות בחפץ או הושטת יד, נגיעה, טעימה, הרחה, הזזת החפץ ושמיעת הצליל שהוא מפיק. על פי שיטות הטיפול שתוארו כאן, לצמחים ולטבע השפעה חיובית בתחומים החברתיים, הרגשיים והסנסומוטוריים ועלתה השאלה, איך אפשר לשלב בין השניים, האם אפשר להשתמש בצמחים כתחליף לצעצועים הקנויים. לצמח תכונות המאפשרות למידה חקירתית-הנאתית בטוחה. כמו כן לצמח תכונות המערבות את כל החושים (ראייה, מגע, ריח, שמיעה, טעם) והוא יכול להיות בגדר "משחק" שונה עבור הילדים האלה.

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

תכנית ההתערבות שתתואר בהמשך המאמר שאבה את הרעיון לטיפול מן השיטות שתוארו כאן ובעיקר מן התכנית: "נפגשים בטבע" - תכנית טיפולית-חינוכית שהתקיימה בטבע באופן חווייתי ויצירתי. התכנית פעלה מתוך הנחת יסוד כי בטבע מתקיימים משאבים רגשיים, תחושתיים ורוחניים שמגע וקשר עמם יכול לקדם תהליכי למידה, גדילה והתפתחות אישית ובין-אישית. התכנית יועדה לילדי החינוך המיוחד ובמסגרתה נערכה פעילות שנתית לילדים עם מוגבלות שכלית התפתחותית והנחייתה נעשתה במשולב על ידי מורה ומטפל/ת מבית הספר המסוים (ברגר, 2005 ,2004). מטרת התכנית הייתה להרחיב את מנגנוני התקשורת של הילדים, לתמוך בבניית ביטחונם וערכם העצמי ולעזור בגיבושם כקבוצה. המפגש בטבע אפשר למידה התנסותית של מונחי יסוד בסיסיים (כגון עונות השנה והתמצאות במרחב). בסיכום התכנית נמצא כי התלמידים הגיבו לטיפול בסביבה הטבעית באופן חיובי והיא אפשרה להם לפתח מיומנויות חברתיות ולהרחיב בנושאים אישיים בדרכים שלא היו אפשריות בסביבה המוכרת בתוך בית הספר. התפתח קשר חדש ושונה בין הילדים לבין הצוות הטיפולי, וכן בין הילדים לעצמם במסגרת הטיפול הקבוצתי. נראה שההערכה העצמית של המשתתפים גדלה, ולעומת זאת התנהגויות אגרסיביות וחרדתיות פחתו. כמו כן נמצא כי הגישה של הילדים כלפי הטבע עברה שינוי מגישה של פחד ועוינות, לגישה של מוכרות, שייכות ואכפתיות
(Encounter in Nature Therapeutic Educational Programme, 2003-2004).

תיאור תכנית הטיפול באמצעות צמחים עם ילדים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית ומגבלת ניידות

כאמור, רציונל התכנית מתבסס על הרקע התיאורטי, טיפולי ומחקרי של טיפול באמצעות אלמנטים של הטבע. השימוש בטבע ובצמחים לצורך משחק וחקירה והשפעת הטבע על האדם הן מן הבחינה הרגשית-חברתית והן מן הבחינה הסנסומוטורית. לרציונל התכנית שתי נקודות התייחסות:

1. "הילד במרכז" - כפי שכבר ציינו, הריפוי בעיסוק חרט על דגלו את הגישה ההומניסטית שבה ההתמקדות בטיפול כוללת מתן מענה לצורכי הילד. אנו כמרפאות בעיסוק איתרנו אצל ילדים אלו, מצד אחד, רמת משחק חקירה ברמה הבסיסית ביותר ומצד אחר, אי חשיפה לחוויות הטבעיות לילדים בגיל הזה ובהן המפגש עם הטבע. הנחנו כי השימוש בצמחים כ"אביזר משחקי" יענה על שני הקריטריונים האלה ויתרום לילדים מבחינה התפתחותית.

2. שיתוף פעולה רב צוותי - כאמור, בעבודה עם ילדים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, יש צורך בשיתוף פעולה של כל הצוות הטיפולי. התכנית תאפשר הרחבת הרפרטואר המשחקי והמפגשים הקבוצתיים ברמת שיתוף פעולה בין צוותי שבו כל אחד מן המטפלים תורם מן הידע ומן היכולות שלו.

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מטרת התכנית

היכרות עם עולם הטבע מצד אחד, ומצד אחר, "משחק בצמחים" לצורך עידוד יזימה לתנועה מוטורית, תקשורת בין הילדים לבין הצוות ותקשורת בין הילדים לבין עצמם, ביטויי הנאה וסלידה, פיתוח אוצר מילים ומושגים (גודל, צורה, צבע) ועוד.

מקום ביצוע התכנית

התכנית תוכננה ובוצעה באשכול גנים פלורה. אשכול גנים זה מאגד תחת קורת גג אחת שבעה גנים לילדים בגילאי שלוש עד שבע בעלי מגבלה שכלית התפתחותית ברמה בינונית, על רצף עיכובי ההתפתחות השונים. האשכול משמש גם כמרכז תמיכה להורים. כמו כן, הוא מעמיד בסיס לשילוב הילדים במסגרות המשך ודואג לשילובם בחברה ולהכנתם לחיים (מתוך אתר הבית אשכול גנים פלורה, www.mkm-haifa.co.il/ganim/eshkol). בגן שנבחר לתכנית מתוך חמשת גני (אשכול למדו שמונה ילדים בני 3-7 שנים, לכולם קשיי ניידות: שלושה ילדים בעלי יכולת הליכה אך זקוקים לעזרה ותמיכה, שלושה ילדים בעלי יכולת זחילה, שני ילדים לא מתניידים כלל. לכל ילדי הגן יכולת קוגניטיבית ומוטורית נמוכה, עם אבחנות של פיגור בינוני ופיגור בינוני מורכב, זקוקים לתמיכה מלאה.

הצוות הטיפולי

תכנון התכנית והפעלתה נערכו בהנחיית מרפאות בעיסוק העובדות בגן ובשיתוף הגננת, הסייעתו בת השירות הלאומי, תוך מתן הדרכה להמשך הפעילות על ידי הצוות במשך השבוע. צוות הגן שיתף פעולה עם המרפאות בעיסוק הן בהפעלת התכנית והן בדיווח על תפקוד הילדים במפגש במהלך השבוע.

בחירת הצמחים

בחירת הצמחים נעשתה מתוך חשיבה משותפת של כותבות המאמר. הקריטריון העיקרי לבחירה היה צמחים שאפשר לאכול בהם את כל חלקי הצמח ללא סכנת הרעלה. הצמחים שנבחרו היו **לוונדר, רוזמרין רפואי, אורגנו, גרניום לימוני**. כמו כן לצמחים אלו ריח חזק, הם עמידים (אינם מתייבשים מהר או נובלים בקלות), בעלי ערך בריאותי (כגון: הרגעה, ניקיון, טעם מיוחד) ונפוצים בגינות ציבוריות.

תיאור הפעילות עם צמחים

התהליך הטיפולי כלל מפגש קבוצתי שבועי של חצי שעה במהלך שנת הלימודים. במהלך המפגש ניתנה פעילות עם עציצים מפיצי ריח, אכילים, תוך מתן הזדמנות לילדים לחוש, להריח, להתנסות בתחושה הקרובה ביותר לטבע. המפגש כלל פעילות אקטיבית מובנית הכוללת:

- ויסות סנסורי דרך הפעילות עם הצמחים שכללה מגע, טעם, ריח

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

- מיומנויות מוטוריות: פעילות שכללה התנסות בתנועה להגעה לצמח ומוטוריקה עדינה שכללה התנסויות במגע עדין בחלקי הצמח
- כישורי חיים ומושגי יסוד: השקיית הצמחים, למידה על מושגים של רטוב-יבש, סיבה ותוצאה (לחתוך עלה ולהכניס לפה, גדילה כתוצאה מהשקיה), מושגי גודל, צבע, טעם, כמות
- מיומנויות תקשורת והנאה

בזמן המפגש הקבוצתי, כל הילדים ישבו על כיסאות נמוכים במעגל קטן, כשכל אחד מהם יכול היה להושיט יד ולהגיע לצמחים. בימי הקיץ המפגשים נעשו במרפסת ביציאה מן הגן, ובימי החורף בתוך הגן כשהצמחים מוכנסים מן המרפסת. התכנית הותאמה לטווחי קשב קצרים ולמספר מצומצם ומוגדר מאוד של פעילויות שבמסגרתן הילדים מסוגלים לפעול. כאמור, אצל ילדים אלו הלמידה נעשית בחזרה בתרגול חוזר ונשנה כדי להגיע להפנמה וללמידה. לכן לתכנית היו שני שלבים:

שלב ראשון: מטרתו העיקרית הייתה היכרות עם הצמחים ועם סדר הפעילות בקבוצה. שלב זה ארך כחודשיים. בכל שבוע המרפאות בעיסוק וצוות הגן בחרו כמה עלים מן הצמחים השונים והעבירו בין הילדים כדי שיריחו. כל ילד קיבל עלים להרגיש ולמולל בידיים ובהמשך הועברו העלים על הפנים, על הידיים ועל הרגליים של כל ילד. לרוב, הילדים ביקשו לקחת את העלים ולאכול אותם. בכל שבוע השקו הילדים את כל הצמחים. מי שהיה יכול השקה לבד ומי שהיה זקוק לעזרה קיבל אותה. בשלב זה תפקיד הצוות הטיפולי היה להכיר לילדים את הצמחים ואת תכונותיהם במפגש ראשוני זה עם משהו טבעי ולא עם צעצוע קנוי.

שלב שני: מטרתו העיקרית הייתה הקניית כישורי חיים ותקשורת חברתית. מהלך המפגש הקבוצתי נותר דומה, אך נוספה העברה של עלים בין הילדים עם ובלי תיווך של הצוות. כמו כן, התאפשרה תקשורת בין-אישית שבאה לידי ביטוי במתן תור ובהעדפות אישיות של הילדים מבחינת הצמח הנבחר בכל שלב בפעילות. הילד בחר אם לגעת בחלקי הצמח, באדמת העציץ או ביושב לצדו. בשלב זה תפקיד הצוות הטיפולי היה הנגשת הצמחים על פי רצון הילד ומתן אפשרות לביטויי תקשורת בין-אישיים.

התרשמות מתוצאות התכנית

את תוצאות התכנית בחנו הן מבחינת הילדים והן מבחינת אנשי הצוות.

הילדים - בתחילת המפגשים, הילדים לא הראו העדפה ברורה לצמחים מסוימים, לא יזמו תנועה מוטורית של היד לעבר הצמחים, לעבר שאר חברי הקבוצה או הצוות. ואולם, בסיום השנה נצפתה תקשורת בין הילדים לבין הצוות סביב הפעילות, וכן נצפו ניצני תקשורת בין הילדים לבין עצמם. הילדים קידמו בהנאה את ההתחלה של כל מפגש בחיוך, בצחוק ובמחיאות כפיים. במהלך הפעילות נראו גילויי חקירה כגון הושטת יד לצמח, ליושב לצדו או למבוגר המטפל; הסטת

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

היד או הראש לאות סלידה כשהצמח שהוצע להם לא היה רצוי; גילוי סקרנות ומוטיבציה לפעילות שבאו לידי ביטוי בהושטת יד לעבר העציץ גם כשהיה רחוק, קטיפת העלים, אכילת העלים, מישוש, קירוב הפנים ועצימת עיניים להרחה.

הצוות הטיפולי - במפגש הקבוצתי בפעילות עם הילדים, הצוות היה פעיל הן בתמלול הפעילות לאורך כל המפגש, ועל ידי כך תרמו אנשי הצוות לפיתוח אוצר מילים ומושגים, והן ליצירת קשר חברתי (הציעו צמחים ודרכי פעילות, תיווכו למגע בין הילדים). מלבד המעורבות הפעילה במהלך הפעילויות שקד הצוות לדווח על התקדמות הילדים בפגישה השבועית עם המרפאות בעיסוק ולהשתתף בחשיבה המשותפת לפיתוח הפעילות מן השלב שאליו הגיעו הילדים. הצוות היה שבע רצון הן מתכנית לימוד כיתתית מסודרת והן מן הפעילות עצמה עם צמחי התבלין.

סיכום

תכנית הטיפול עם צמחים נבנתה עבור קבוצה המונה שמונה ילדים בגן טיפולי, ברמת מוגבלות שכלית עמוקה, עם קשיים בניידות עצמאית, המקבלים תמיכה מלאה בצרכיהם. כמרפאות בעיסוק הרגשנו שהילדים בגן שלנו חשופים פחות למשחק בחוץ ולמגע יום-יומי עם צמחייה לעומת ילדים בני גילם ללא מגבלה התפתחותית והם בעיקר נחשפים למשחקי חדר. בהשראת מאמרים מתחום הגינון הטיפולי והטבע תרפיה, המדגישים את הפעילות עם צמחים כתורמת בין השאר לשיפור מיומנויות מוטוריות ותקשורתיות, בנינו תכנית התערבות שכללה פעילות סביב עיסוק בטבע, אך הוספנו פן ייחודי לפעילות והוא השימוש בצמח כ"אביזר משחקי". כלומר, "חפץ" שאפשר לחקור אותו באופן רב חושי (ריח, טעם, מגע, צבע ורעש) תוך שימוש ושיפור במיומנויות מוטוריות. בסיום התכנית, בדקו הילדים את חלקי הצמח באופן מוטורי בעזרת הידיים, הפה, הביעו העדפות לצמחים על ידי מחוות ראש ויד (הושטת יד לצמח רצוי או הסטת ראש מצמח לא רצוי). הילדים יצרו קשר זה עם זה על ידי מחוות כגון: חטיפת צמח זה מזה, או חיוך לעבר אשת הצוות שהגישה צמח. מתוצאות התכנית בסיום השנה נראה כי התכנית השיגה את המטרה שלנו וחשפה את הצוות הטיפולי לאלמנט טיפולי נוסף. תכנית פעילות מסוג זה היא דרך יצירתית להגיע לעיסוק שגרתי וברור אצל ילדים ללא מגבלה כזאת אך הנחוץ כל כך לילדים שאין להם דרך להגיע לכך, אלא אם יוצרים בשבילם הזדמנות להשתתפות בעיסוק כגון זה.

מגבלות התכנית

התכנית נבנתה אמנם בהשראת הטבע תרפיה, אבל מטרתה הותאמה לעבודת המרפאה בעיסוק כך שהשימוש בצמח היה אמצעי משחקי ולא תרפויטי. יצוין כי לא מצאנו מאמרים התומכים בפעילות זו. הצוות החינוכי נשען על המרפאות בעיסוק בהפעלת התכנית ואף על פי שבעת הפעלת התכנית שיתף פעולה ואף הרחיב פעילות, לא חידש פעילות זו בשנה לאחר מכן.

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

תכנית עתידית

התכנית הייתה פיילוט לפרויקט נרחב יותר של חוויית טבע עבור ילדי כל הגנים באשכול. בעקבות הצלחת הפיילוט מפותחת על ידי צוות המרפאות בעיסוק ומנהלת האשכול, תכנית כלל אשכולית. בתכנון גינות המותאמות לרמה הקוגניטיבית וליכולת המוטורית של הילדים. לילדים עם מוגבלות שכלית קלה וללא קשיי ניידות - גינה המאפשרת פעולות עידור, השקיה, זריעה וכדומה. לילדים עם מוגבלות קשה יותר גינה סנסומוטורית עם מגוון ריחות, צבעים. הגינות יהיו דרך יצירתית למרפאות בעיסוק באשכול לצורך טיפוח, שיפור והעשרה של מיומנויות לקויות. מדובר אפוא בשיפור השתתפות ותחומי עיסוק לילדים אלו באמצעות חוויה מהנה.

מקורות

אדם וצומח עמותה לקידום הגינון הטיפולי בישראל. נדלה בתאריך 19.8.2012 מתוך: http://www.g-t.org.il/index.php?page_id=29

ולדמן-לוי, ע' ווינטראוב, נ' (2009). התערבות בריפוי בעיסוק לטיפול באמהות וילדיהן אשר נחשפו לאלימות במשפחה. *כתב העת הישראלי לריפוי בעיסוק, 18*(2). 97-115.

חוק החינוך המיוחד (1988). עדכון אחרון: ס"ח תשס"ה, חוברת 2172, עמ' 729, תיקון 9. נדלה בתאריך 19.8.2012 מתוך:
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/Chukim/HockKhinuhMeuhad.htm

חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט-1969. עדכון אחרון: ס"ח תשע"א, חוברת 2264, 78, תיקון 5.

יוסמן, נ' (2010). נוירו עיסוק: אשנב למוח ולעיסוק האנושי. *כתב העת הישראלי לריפוי בעיסוק 19*(2), 71-93.

ילון-חיימוביץ, ש', סלניקיו, א', ארצי, נ', פריגל, י' ופישמן, ר' (2009). ריפוי בעיסוק ומוגבלות שכלית התפתחותית לאורך מעגל החיים - נייר עמדה. *כתב העת לריפוי בעיסוק 18*(2), 91-96.

ילון-חיימוביץ, ש', זק"ש, ד', וינטראוב, נ', נוטה, א', מזור, נ' ושות' (2006). *מרחב ותהליך העשייה המקצועית בריפוי בעיסוק ישראל*. תל אביב: העמותה הישראלית לריפוי בעיסוק.

כל זכות. עודכן לאחרונה ב-19.8.12. נדלה בתאריך 19.8.12 מתוך:
http://www.kolzchut.org.il/he/מוגבלות_שכלית_התפתחותית_פיגור_שכלי

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

לוקסון, ר' (2002). פיגור שכלי, הגדרה וסיווג ומערכות תמיכה. מהדורה עשירית. האגודה האמריקנית לפיגור שכלי. (עברית: אדם, מרכז בין-תחומי ישראלי, מארגון בית אקשטיין, בשיתוף משרד הרווחה האגף לטיפול באדם עם פיגור שכלי).

המרכז לטבע תרפיה. נדלה מתוך:
http://www.naturetherapy.org.il/index.php?option=com_content&view=frontpage&itemid=1&lang=he

משרד הרווחה והשירותים החברתיים (2012). נדלה בתאריך 19.8.2012 מתוך:
http://www.molsa.gov.il/Dover/Pages/NewsPage.aspx?ListID=76c73ffb-5c7e-40f4-bdc1-20a68f9aa9e8&WebId=57bafbcd-ffba-4897-85eb-c3379813c505&ItemID=363

עמינדב, ח' (2012). נדלה בתאריך 19.8.2012 מתוך:
http://www.akim.org.il/akiminfo/shaar1/pigur.htm

רונן, ח' (2005). *פיגור שכלי: עיון, דרכי עבודה והוראה*. קריית ביאליק: אח.

American Psychiatric Association (1994). Diagnostic and statistical manual of Mental disorders (4th ed.) Washington, D.C: Author.

Chang, C., & Chen, P. (2005) Human response to window views and indoor plants in the workplace. *Horticultural Science, vol. 40*(5), pp. 1354-1359.

American Association on Mental Retardation. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports* (10th ed.). Washington, D.C.: Author.

Park, S. and Mattson, R. H. (2008). Effects of flowering and foliage plants in hospital rooms on patients recovering from abdominal surgery. *Horticultural Technology, 18*(4), pp. 563-568.

Park, S. and Mattson, R. H. (2009). Ornamental indoor plants in hospital rooms enhanced health outcomes of patients recovering from surgery. *Journal of Alternative and Complimentary Medicine, 15* (9), pp. 975-980.

This content downloaded from
132.74.55.200 on Thu, 15 Sep 2022 20:44:18 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms